

آفرینندگان فرهنگ و تمدن اسلام و بوم ایران / ۱۶

خواجه عبدالله انصاری

دکتر علی اکبر ولایتی

شرکت سهامی کتابهای جیبی
وابسته به مؤسسه انتشارات امیرکبیر
تهران، ۱۳۹۰

تهران، خیابان جمهوری اسلامی، میدان استقلال؛

صندوق پستی ۴۱۹۱ - ۱۱۳۶۵

شرکت سهامی کتابهای جیبی

وابسته به مؤسسه انتشارات امیرکبیر

www.amirkabir.net

عنوان کتاب: خواجه عبدالله انصاری

نویسنده: دکتر علی اکبر ولایتی

ناظر: سجاد محمدی

ویراستار: معصومه (مهسا) صدیق

طراح جلد: شیدا اسماعیلی

نوبت چاپ: اول (۱۳۹۰)

حروف متن: کریم ۱۴ روی ۱۸

چاپ، صحافی و لیتوگرافی: چاپخانه سپهر، تهران:

خیابان ابن سینا (بهارستان)، شماره ۱۰۰

شمارگان: ۳۰۰۰

کاغذ تحریر سفید ۷۰ گرمی

بها: ۱۳۵۰۰ ریال

همه حقوق محفوظ. هر گونه نسخه برداری اعم از زیراکس و بارفوکس، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی یا جزئی (به جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی) و اقتباس در کیومه در مستند نویسی و مانند آن‌ها بدون مجوز کسی از ناشر مجاز و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

سرسامه: ولایتی، علی اکبر، ۱۳۴۴ -

ستون و نام پدیدآور: خواجه عبدالله انصاری / علی اکبر ولایتی.

مشخصات نشر: تهران: امیرکبیر، کتابهای جیبی، ۱۳۹۰.

مشخصات ظاهری: ۱۴۵ ص.

فروست: آفرینندگان فرهنگ و تمدن اسلام و نوم ایران: ۱۶.

شابک: 978-964-303-343-9

وضعیت فهرست نویسی: قیفا.

یادداشت: واژه نامه، نمایه.

موضوع: انصاری، عبدالله بن محمد، ۳۹۶-۴۸۱ ق. - - نقد و تفسیر.

موضوع: عارفان - - ایران.

موضوع: عرفان - - ستون قدیمی تا قرن ۱۴.

موضوع: تصوف - - ستون قدیمی تا قرن ۱۴.

ردیفی کنگره: ۱۳۹۰ و ۸ الف ۸۱/۲۷۸ BIP

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۸۹۲۴

تعداد کتابشناسی ملی: ۲۳۸۴۴۸۷

دربارهٔ مجموعه

قرن‌ها پیش از آن‌که اروپا و ممالک اروپایی کشور شوند، مسلمانان امت واحده و ایرانیان ملتی منسجم بودند. حکیم بزرگ ما، ابوالقاسم فردوسی، عمر خویش را بر سر عزت ایران گذاشت و دیگر حکیم سترگ، نظامی گنجوی، فرمود: «همه عالم تن است و ایران دل».

امت اسلامی مدت هزار سال مهد علم و تمدن و فرهنگ جهان، و ایران پرچمدار این نهضت بزرگ اسلامی بود. تعداد بزرگان علم و ادب و فرهنگ و مدنیت خراسان و خوارزم و فرارود و بین‌النهرین و فارس و عراقین و آذربایجان

و قفقاز و مصر و مغرب اقضا و اندلس پس از اسلام، صدها برابر فرهیختگان یونان و روم و اسکندریه و رها و نصیبین قبل از اسلام، و ابداعات و تولیدات علمی و فرهنگی آن‌ها غیرقابل قیاس با یکدیگر بود.

در دو سه قرن اخیر، هجوم فرهنگی، نظامی، سیاسی و اقتصادی استعمار موجب رخوت و عقب افتادگی جوامع مسلمان شد، ولی بیداری اسلامی قرن گذشته و معاصر، و خیزش اسلامی چند دهه اخیر موجب حرکت مسلمانان گردید.

تلاش‌های نخستین در جهت رهایی از سلطه نظامی و سیاسی و کسب آزادی و استقلال بود و اکنون زمان بیداری فرهنگی و احیای اعتماد به نفس اسلامی و ایرانی فرارسیده است.

برای تحقق چنین حرکتی، از جمله اقدامات اساسی، معرفی و بازشناساندن بزرگان تاریخ تمدن اسلام و ایران، و بازتعریف ارزش‌های اعتقادی اسلامی و هویت ملی است. در این جهت مؤسسه انتشارات امیرکبیر پیشقدم شد و نخستین بار جناب حجت الاسلام دکتر سید مهدی خاموشی به این کمترین پیشنهاد تألیف بکشد و ده جلد تک‌نگاری در معرفی بزرگان تاریخ علم و فرهنگ اسلام و ایران را نمود که امید است به یاری خداوند تعالی و به برکت عدد نمادین ۱۱۰، که نشان از نام مبارک مولی الموالی حضرت امیرالمؤمنین علی — علیه السلام — دارد، این مهم به انجام برسد.

خداوند متعال را سپاس گزارم که در این طریق از یاری بسیار ارزشمند و حیاتی همراهانی چون دکتر محمدرضا شمس اردکانی، فرید قاسملو، دکتر محمود مصدق، مصطفی ناظم‌نیا، حسن صمیم نیک‌پی، خانم‌ها سارا کلهر و مهناز مقدسی، و آقای هومن عباسپور (سرپرستار مجموعه) برخوردارم و افراد پیرانگیزه‌ای چون آقای احمد نثاری رئیس محترم، و دیگر همکاران ایشان در مؤسسهٔ انتشارات امیرکبیر از جمله آقایان سجاد محمدی، مهدی ساروخانی، امیرحسین حیدری که با اخلاص و شوق ما را همراهی می‌کنند.

دکتر علی‌اکبر ولایتی

فهرست

۱۳	 مقدمه
۱۷	 فصل اول: عصر خواجه عبدالله انصاری
۲۹	 فصل دوم: زندگی‌نامه خواجه
۲۹	 پدر و اجداد او
۳۳	 از تولد تا بالندگی
۳۵	 غیبت پدر
۳۶	 دوران شکوفایی و مراحل تکوین شخصیت خواجه عبدالله
۳۸	 استادان خواجه
۴۱	 پیران طریقت خواجه
۴۲	 مذهب او
۴۲	 القاب پیر هرات

۴۴	مسافرت‌ها
۴۶	ملاقات با خرقانی و ابوسعید ابوالخیر
۴۸	مجاهدات و تبعیدهای خواجه
۵۸	وفات خواجه
۶۱	فصل سوم: افکار پیر هرات
۶۹	تصوف و صوفی
۷۲	شریعت و طریقت
۷۴	کرامت صوفیه
۷۶	سماع
۷۷	شناخت و معرفت صوفیانه
۸۳	عقل و علم
۸۷	فصل چهارم: آثار خواجه
۹۳	توضیح برخی از آثار او
۹۳	منازل السائرین
۹۴	تفسیر قرآن
۹۵	طبقات الصوفیه
۱۰۹	رسائل
۱۱۰	انوار التحقیق
۱۱۱	مناجات‌نامه
۱۱۲	مقالات
۱۱۲	مقامات
۱۱۳	نصایح
۱۱۳	زادالعارفین

- فصل پنجم: کتاب‌شناسی و انتشار آثار خواجه عبدالله..... ۱۱۵
- الف) منابع کهن در شرح حال او..... ۱۱۵
- ب) منابع جدید در شرح حال او..... ۱۱۶
- ج) انتشار آثار خواجه..... ۱۱۷
- فصل ششم: ضمیمه..... ۱۲۱
- از تفسیر سورة يوسف..... ۱۲۱
- نصیحت پیر هرات به خواجه نظام‌الملک طوسی..... ۱۲۲
- از ملاقات نامه..... ۱۲۳
- منابع..... ۱۲۵
- نمایه..... ۱۲۹

مقدمه

از قرون چهارم و پنجم هجری به بعد، تصوف در میان اهل تسنن رونق یافت و می‌توان گفت که مجالی برای بازگشت به حوزه محبت اهل بیت - علیهم السلام - بود و تبلیغات ضد علوی و اهل بیتی بنی‌امیه و بنی‌عباس از این طریق تا حدود زیادی خنثی شد. با بدعت‌گذاری آشکار و خصمانه معاویه بن ابی‌سفیان علیه امیرالمؤمنین حضرت علی بن ابی‌طالب - علیه السلام - در صدور دستور حکومتی برای الزام ائمه جمعه و جماعات مجذوب و یا مرعوب حکومت اموی و عوام بی‌خبر در لعن و سب آن بزرگوار در خطبه‌های نماز جمعه و تعقیبات نمازهای

یومیه و سفاکی‌های امثال حجاج بن یوسف ثقفی علیه محبان
 اهل‌بیت — علیهم‌السلام — و مظالم منصور دوانیقی، که به حاکم
 مدینه نوشت که بر علویان سخت بگیر، و قتل‌عام سادات و علویان
 به حکم خلفای عباسی فضای سیاسی جهان اسلام بر محبان
 اهل‌بیت بسیار تنگ و خفقان‌آور شد، وی سرانجام با نفوذ
 فرهنگ اهل‌بیت (ع) در جهان اسلام و دعوت به باطن و
 پوشیده‌داشتن عقاید شیعی و توسعهٔ تقیه برای مصون‌ماندن از گزند
 خلفای جور توسط بزرگانی از ارباب معرفت با اشاره و ایهام و
 ترویج سیروسلوک عارفانه و پرهیز از مظاهر دنیا و رهاشدن از
 دل‌بستگی به مواجب و انعام‌ها و زرق‌وبرق‌های حکومتی، در پی
 اصلاح مسیر انحرافی اموی و عباسی برآمدند که به تدریج موجب
 اقبال علمای بزرگ اهل تسنن به طریقت‌های عرفانی و قطب
 قراردادن امیرالمؤمنین علی — علیه‌السلام — به عنوان قطب‌الاقطاب
 اهل سلوک و اصحاب معرفت شد.

خواجه عبدالله انصاری، شیخ‌الاسلام هرات، پیرو مذهب
 حنبلی در عرفان چنان پیش رفت و شیفتهٔ سالکان طریقت شد
 که گفت: «عبدالله مردی بود بیابانی، تشنهٔ آب زندگانی، ناگاه
 رسید به ابوالحسن خرقانی و چندان خورد از آن آب زندگانی
 که نه عبدالله ماند نه خرقانی».

ولی در عین حال نباید از این واقعیت غافل شویم که به خلاف راه‌رفتگان سیروس‌لوک عرفانی تعصبات شدیدی در مذهب حنبلی داشت و تا سر حد جان با پیروان دیگر مذاهب اسلامی، از جمله شافعیان، مبارزه می‌کرد و در این زمینه چندان پیش رفت که چندبار به فرمان خواجه نظام‌الملک وزیر آل سلجوق، که خود در تفکر اشعری و مذهب شافعی متصلب بود، از هرات تبعید شد. این بخش از عملکرد خواجه عبدالله با کلمات لطیفی که در کتب عرفانی او، از جمله منازل السائرین، آمده در تناقض است.